

Rashid Hamid

Socjalizacja i wychowanie w społeczeństwie arabskim

Chowanna 2, 62-66

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 1994	R. XXXVI (XLVII)	T. 2	s. 62–66
------------	--	---------------	---------------------	------	----------

Rashid HAMID

Socjalizacja i wychowanie w społeczeństwie arabskim

Wśród czynników stymulujących rozwój psychiczny człowieka środowisko społeczne ma znaczenie szczególne. Pozbawienie czy ograniczenie doświadczeń społecznych powoduje, że nawet podstawowe procesy poznawcze i emocjonalne nie mogą się rozwijać w pełni w sposób charakterystyczny dla rozwoju człowieka. Dowodzą tego przypadki dzieci przetrzymywanych dłuższy czas w skrajnej izolacji. Dziecko podlega socjalizacji od najwcześniejszego okresu życia: poznaje swoje grupy, uczy się postępować według wzorów przyjętych w danej grupie, przygotowuje się do pełnienia określonych ról społecznych – dzięki temu staje się zdolne do udziału w życiu społecznym.

Model socjalizacji, którego podstawowym elementem jest rodzina wychowująca dziecko, obejmuje także instytucje i organizacje powołane do wspomagania rodziny w opiece oraz wychowaniu dzieci, a czasem zastępujące ją w tej funkcji. Zdarza się, że cele i sposoby wychowania w rodzinie są w mniejszym lub większym stopniu różne od tych, które obowiązują w instytucjach oraz wynikają z innego systemu wartości. Takie rozbieżności nie ujawniają się, jak dotąd, w krajach arabskich. Proces socjalizacji i wychowania określa się jednym słowem *alterbija*, które odnosi się do całego wpływu społecznego

na młode pokolenie, nie obejmując jednak opieki polegającej na pielęgnacji i zaspokajaniu potrzeb biologicznych.

Artykuł ten dotyczący wychowania dzieci w tych właśnie krajach, oparty jest na publikacjach psychologów arabskich oraz na obserwacjach autora, który wychował się w środowisku muzułmańskim, a studia psychologiczne skończył w Polsce.

Naukowcy z krajów arabskich, tacy jak Ahmed Z a k i (1975) czy Ahmed Ben N o m a n (1988), przyszczepiając na grunt psychologii arabskiej teorie europejskie i amerykańskie, szczególną rolę w procesie socjalizacji i kształtowania osobowości przypisują dziedzictwu kulturowemu, przekazywaniu wzorów tradycji, dorobku duchowego, religii. Takie czynniki jak religia i tradycja mają decydujące znaczenie w życiu społeczeństw arabskich, toteż stanowią one niezbędny element socjalizacji.

Spółcześnie kraje arabskie są bardzo zróżnicowane pod względem ekonomicznym i cywilizacyjnym, a także pod względem struktury społecznej. Wciąż istnieją tu grupy funkcjonujące zgodnie ze strukturą plemienną, jak koczownicze ludy Afryki Północnej, ale także społeczności zorganizowane według standardów krajów europejskich, a ludzie żyją tam na wysokim poziomie cywilizacji. Generalnie jednak we wszystkich arabskich krajach rodzina odgrywa ogromną rolę w procesie socjalizacji, większą niż we współczesnej Europie czy Ameryce.

Wciąż powszechny jest model rodziny bardzo licznej, wielopokoleniowej i rozgałęzionej, obejmującej również krewnych dalszego stopnia. Narzuca to odmienne warunki procesu socjalizacji w porównaniu z krajami, gdzie dziecko najczęściej dorasta w rodzinie małej. Zazwyczaj rodziny są wielodzietne, co oznacza, że część obowiązków matki, zajętej pielęgnacją najmłodszego dziecka, przejmuje starsze rodzeństwo. Matka pozostaje jednak centralną postacią życia rodzinnego, jest przewodniczką w świecie symboli, emocji oraz uczy kontaktów z otoczeniem. Jak pisze Z a k i (1975, s. 131), „matka odgrywa główną rolę w nauce mówienia, a potem, poprzez bajki i podania, wprowadza dziecko w świat kultury. Jej przypada zadanie rozwijania wyobraźni dziecka, wrażliwości, przekazywania pierwszych zasad etycznych, rozróżniania dobra i zła.”

W krajach arabskich dopuszczalne jest wielożenstwo, co wpływa na znaczną odmienność modelu rodziny w porównaniu z tym, który powszechny jest poza światem muzułmańskim. Są zatem rodziny, gdzie oprócz matki biologicznej w procesie socjalizacji uczestniczy także druga żona ojca. We wczesnym okresie życia dziecko związane jest wyłącznie ze swą matką biologiczną. Gdy dorasta, zaczyna interesować się otoczeniem i próbuje ustalić własne miejsce w społeczności rodzinnej – musi ustosunkować się także do faktu istnienia drugiej „matki” oraz przyrodniego rodzeństwa. To, czy proces akceptacji drugiej matki i jej dzieci przebiega bez konfliktów, zależy od stosunków panujących w rodzinie, a zwłaszcza od postawy ojca wobec każdej z jego żon. Istnieją liczne przykłady bardzo zgodnego pożycia rodzinnego, gdy dzieci obydwu żon wychowywane są wspólnie i do obu zwracają się słowem „mama”. Bywa czasem i tak, że matka niebiologiczna jest nazywana po imieniu lub określana jako matka z dodatkiem imienia jej pierworodnego syna, np. „matka Ahmeda”. Zdarzają się konflikty, zwłaszcza tam, gdzie rodzina żyje pod jednym dachem; wynikają najczęściej z zazdrości o przyrodnie rodzeństwo. Obserwacje życia rodzinnego wskazują, że z czasem silne poczucie solidarności rodzinnej (charakterystyczne dla Arabów) zwycięża, a konflikty między rodzeństwem wygasają.

Udział ojca w wychowaniu dzieci w pierwszym okresie życia jest niewielki. Do około 5 roku życia zajmuje się nimi niemal wyłącznie matka. Na ogół nie stosuje ona kar fizycznych. Jeśli dziecko narusza jakieś ważne zasady postępowania, to karę fizyczną wymierza – zwłaszcza synowi – ojciec. Synowie od 5, 6 roku życia przechodzą w dużym stopniu pod opiekę ojca, który wprowadza ich w „męski” kodeks honorowy i obyczajowy, włącza ich też w rozmaite „męskie” zajęcia. Dziewczynki pozostają pod opieką matki i od niej uczą się pełnienia swoich przyszłych ról żony i matki, najważniejszych dla kobiety arabskiej. Przygotowanie do tych ról obejmuje umiejętność prowadzenia domu, ubierania się właściwego dla płci, sposobów zachowania, w tym dużej powściągliwości w kontaktach z osobami płci przeciwnej (dziewczynki obowiązują np. zakaz wspólnej zabawy z ich rówieśnikami – chłopcami).

Podstawy wychowania seksualnego są przekazywane także przez rodziców – oddzielnie dla chłopców, oddzielnie dla dziewcząt. Inaczej niż w krajach eu-

ropejskich wychowanie w tym zakresie polega głównie na wskazywaniu reguł moralnych i obyczajowych, z naciskiem na przypisane każdej płci zakazy. Informacje o fizjologii płci sprowadzone są do minimum. Nie obserwuje się wyraźnych przejawów buntu wobec władzy rodzicielskiej w okresie dojrzewania. Jeśli się pojawiają, to raczej u chłopców niż u dziewcząt.

Mniej więcej od 5 roku życia rozpoczyna się w rodzinie edukacja religijna, choć już wcześniej dziecko uczestniczy w obrzędach religijnych wspólnie ze starszymi, w ten sposób wchodząc w tę niezwykle ważną w świecie arabskim sferę życia duchowego i społecznego zarazem. Nauka religii kontynuowana jest następnie w szkole.

Poza szkołą, w której naukę dzieci rozpoczynają w 5 lub 6 roku życia, mało jest w krajach arabskich instytucji wspomagających rodzinę w przypadku trudności z wychowaniem dzieci. Poradnie psychologiczne, powszechne w Polsce, działają tylko w niektórych, zwłaszcza bogatszych krajach arabskich, a zainteresowanie nimi przejawiają raczej rodzice z wyższych warstw społecznych. Rodzina radzi też sobie sama w przypadku dzieci upośledzonych czy kalek – oddanie dziecka z domu na stałe do jakiejś instytucji opiekuńczej okryłoby hańbą całą rodzinę (ta sama zasada dotyczy opieki nad starszymi, niepełnosprawnymi, zubożałymi czy osamotnionymi krewnymi).

Trzeba zaznaczyć, że poszczególne kraje arabskie różnią się znacznie pod względem systemów oświaty i wychowania. W obecnym czasie w wielu tych krajach następują istotne zmiany strukturalne w systemach edukacji. Wpływają na to m.in. zjawiska demograficzne, związane z migracją wewnętrzną (ze wsi do miast), oraz przemiany struktury społecznej, polegające na osiedlaniu się plemion koczowniczych. Towarzyszy temu większa dostępność do bezpłatnej oświaty dla dzieci i młodzieży, w tym także coraz częściej dla dziewcząt. Jak pisze pedagog libijski Abdullah Abdej D a y e m (1976, s. 67): „Głównymi czynnikami tej ewolucji są: zmiana poglądów religijnych, liberalizacja warunków życia kobiet i wzrastająca świadomość roli wykształcenia kobiet dla gospodarki narodowej, opóźnienie wieku zamążpójścia, postępujące znikanie rządów patriarchalnych w rodzinie.” W większości szkół, zwłaszcza na poziomie podstawowym, wprowadza się koedukację. Wprawdzie spora część młodzieży kończy naukę przed 15, a nawet przed 12 rokiem życia (np. w Iraku

szkoła nie jest obowiązkowa), ale wzrasta jednak poczucie, że wykształcenie stanowi główny motor awansu społecznego. Sukcesy w szkole są cenione przez rodziców, zwłaszcza dumą napelniają ich sukcesy synów (u dziewcząt wciąż najwyżej ceni się dobroć).

Nowoczesne metody nauczania w coraz powszechniej dostępnej szkole, oddziaływanie środków masowego przekazu, choć nie tak silne jak w Europie czy Ameryce, wpływają na odchodzenie od dotychczasowego modelu wychowania młodego pokolenia w kierunku wzorów ogólnoswiatowych. Maleje odrębność treści i form socjalizacji. Przed „homogenizacją” bronią się jeszcze z powodzeniem sfery obyczajowości i życia religijnego mieszkańców krajów arabskich.

Bibliografia

- Abdullah Abdel D a y e m, 1976: *Oświata i wychowanie w toku przemian*. Warszawa, PWN.
- Ahmed Z a k i, 1974: *[Psychologia wychowawcza]*. Wyd.10. Wydawnictwo Al NaHda.
- Ahmed Ben N o m a n, 1988: *[Cechy osobowości algierskiej z punktu widzenia antropologii psychologicznej]*. Wyd. 3. Algier.